

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора

ШПАК Марії Мирославівни

на дисертацію ВОЛОШИН Олени Олександрівни

на тему «Вплив освітнього простору на розвиток емоційного інтелекту

підлітків», подану на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

за спеціальністю 053 Психологія

1. Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами і планами.

Дисертаційна робота О.О. Волошин з проблеми впливу освітнього простору на розвиток емоційного інтелекту підлітків характеризується високим рівнем актуальності, що зумовлено сукупністю взаємопов'язаних теоретичних, методичних і прикладних чинників. Вони формують контекст функціонування сучасних закладів загальної середньої освіти України в часи безпрецедентних соціокультурних викликів та об'єктивно зумовлюють необхідність оновлення наукових підходів до організації освітнього простору як важливої передумови психологічної стійкості, резильєнтності, адаптивності та гармонійного особистісного розвитку підлітків.

Актуальність теми посилюється тим, що сучасне покоління українських підлітків розвивається в складних умовах сьогодення, зумовлених тривалими наслідками пандемії COVID-19 та повномасштабною війною в Україні. Ситуація хронічного дистресу, психотравмівних подій та соціальної нестабільності створює безпосередню загрозу ментальному здоров'ю молоді, провокуючи деструктивні зміни в емоційній сфері та знижуючи когнітивну ефективність. За таких обставин розвиток емоційного інтелекту перетворюється на критично важливу умову збереження цілісності особистості та забезпечення її успішності й психологічного благополуччя.

Окрім того, актуальність теми визначається стратегічною роллю підліткового покоління у процесах повоєнного відновлення та майбутнього

розвитку України. Саме теперішня учнівська молодь має стати інтелектуальним, творчим та соціальним капіталом для розбудови держави. Водночас її здатність виконувати цю місію безпосередньо залежить від рівня розвитку емоційного інтелекту як базової метанавички, емоційної саморегуляції, соціальної компетентності. Тому дослідження умов організації освітнього простору, що сприятливо впливатиме на розвиток емоційного інтелекту підлітків, має важливе значення не лише для гармонізації розвитку окремої особистості, а й для збереження ментального потенціалу молоді загалом.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Хмельницького національного університету в межах науково-дослідної роботи «Психолого-педагогічні засади професійно-особистісного розвитку фахівців в умовах трансформації суспільства» (номер державної реєстрації ДР 0125U003711). Тема роботи затверджена на засіданні Вченої ради Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 2 від 26 жовтня 2021 року).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Наукові положення та результати дисертаційної роботи О.О. Волошин характеризуються належним рівнем наукової обґрунтованості, що забезпечується логічною побудовою дослідження, послідовним розкриттям теоретичних, методичних і прикладних аспектів обраної проблематики, а також використанням сучасного методологічного інструментарію вікової, педагогічної та практичної психології. Дисертаційна робота спрямована на вирішення актуального наукового завдання, що полягає у розробленні теоретичних, науково-методичних і практичних основ організації освітнього простору, який сприятливо впливає на розвиток емоційного інтелекту підлітків в умовах сучасних соціальних викликів.

Обґрунтованість отриманих результатів підтверджується системним характером дослідження, у межах якого послідовно розглянуто сутність сучасних соціокультурних викликів та їхній вплив на емоційну сферу молоді,

сучасні психологічні підходи до організації освітнього простору, а також особливості розвитку особистості підлітка з позиції формування його емоційного інтелекту. Наукова цінність роботи посилюється тим, що дисертантка виходить за межі суто теоретичних узагальнень, а наочно демонструє механізм того, як локальний, особистісній рівні освітнього простору безпосередньо впливають на розвиток емоційного інтелекту підлітка. Такий підхід дозволяє розглядати емоційний інтелект підлітка не як статичну особистісну якість, а як результат цілеспрямованого розвивального впливу та організації простору, сприятливого для розвитку емоційного інтелекту.

Методологічну основу дисертації становлять положення вікової та педагогічної психології, теорії емоційного інтелекту, концепції життєвого простору особистості, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем функціонування сучасних закладів освіти, впливу глобальних соціокультурних викликів на ментальне здоров'я молоді та забезпечення психологічного благополуччя підлітків.

Достовірність висновків підсилюється використанням широкого спектра методів дослідження, зокрема теоретичних, емпіричних, методів математичної статистики, а також психодіагностичного та експертного оцінювання, констатувального та формувального експериментів, репрезентативністю вибірки досліджуваних.

Таким чином, наукові результати дисертаційної роботи О.О. Волошин є достатньо обґрунтованими і достовірними. Представлені в роботі теоретичні положення, методичні підходи, розвивальні психотехнології та модель організації освітнього простору є внутрішньо узгодженими, логічно пов'язаними між собою та спрямованими на вирішення актуального науково-прикладного завдання. У межах дисертаційної роботи поставлене наукове завдання виконано, а здобувачка продемонструвала належний рівень володіння методологією наукового дослідження, здатність до теоретичного узагальнення, психолого-педагогічного моделювання та формування практично значущих рекомендацій у сфері розвитку емоційного інтелекту підлітків в умовах сучасних соціокультурних викликів.

3. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дисертаційної роботи логічно випливає з поставленої мети, завдань і результатів дослідження. До найбільш вагомих результатів Волошин Олени Олександрівни належить розроблення та емпірична перевірка моделі освітнього простору, що сприятливо впливає на розвиток емоційного інтелекту підлітків. Особливістю цієї моделі є інтеграція цілеспрямованих розвивальних активностей (авторської програми «Емоційний інтелект», ігрового моделювання «Команда» та фестивалів практик) із системним моніторингом соціально-психологічного клімату та емоційної компетентності педагогів. Це дозволяє не лише діагностувати поточний рівень сформованості структурних компонентів емоційного інтелекту учнів, а й формувати обґрунтовані психологічні підходи щодо оптимізації освітнього простору та трансформації теоретичної обізнаності підлітків у практичний ресурс їхньої соціальної адаптивності й саморегуляції.

Вагомим здобутком є фокус моделі на превентивному нівелюванні причинно-наслідкового ланцюга трансформації соціокультурних викликів у деструктивні емоційні стани, що є критично важливим для сучасних підлітків, які розвиваються в ситуації інформаційного перевантаження, дефіциту системного психологічного супроводу та тривалої емоційної напруженості.

Окремої уваги заслуговує удосконалення категоріального апарату практичної та вікової психології щодо сутності понять «освітнє середовище» та «освітній простір». У дисертації освітній простір запропоновано розглядати як суб'єктивно освоєну підлітком сферу можливостей для активного життєтворення, головною ознакою якої є відсутність емоційних перешкод, що утворює умови для гармонізації внутрішніх запитів підлітка з вимогами соціокультурного оточення. Така інтерпретація дозволяє акцентувати увагу не лише на сукупності об'єктивних умов і ресурсів закладу освіти, а й на процесах якісної трансформації зовнішніх стимулів у внутрішній ресурс емоційної стійкості підлітків.

Подальшого розвитку в роботі дістали теоретичні положення щодо ієрархічної структури рівнів освітнього простору (мега-, макро-, мезо- та

мікрорівнів) у процесі узгодження дій усіх учасників освітнього процесу для формування емоційного інтелекту молоді. Запропонований авторкою підхід базується на використанні критерію недирективного розвивального впливу, що дозволяє органічно імплементувати практики формування компонентів емоційного інтелекту у структуру наскрізних компетентностей учнів, охоплюючи академічну підготовку, діяльнісні та ресурсні засоби закладу освіти.

4. Практична значущість результатів дослідження.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження О.О. Волошин полягає у впровадженні авторської розвивальної програми «Емоційний інтелект», системи соціально-психологічних ігрових практик «Команда» та фестивальних практик, що дозволяють інтегрувати емоційний розвиток у структуру повсякденної життєдіяльності освітнього закладу, розробці рекомендацій щодо освітнього простору, який сприятливо впливає на розвиток емоційного інтелекту підлітків. Матеріали дослідження можуть бути використані у діяльності закладів загальної середньої та позашкільної освіти у роботі з підлітками; у системі післядипломної педагогічної освіти при підготовці та підвищенні кваліфікації педагогічних працівників; у процесі викладання вибіркових дисциплін, факультативних курсів, тренінгів.

5. Оцінка змісту, структури й оформлення дисертації.

За своїм змістом дисертаційна робота О.О. Волошин цілковито узгоджується з предметним полем психологічної науки, оскільки охоплює питання теоретико-методологічного обґрунтування розвитку емоційного інтелекту підлітків, вивчення його структурних компонентів, дослідження середовищних детермінант та психологічних умов організації освітнього простору, а також емпіричної верифікації ефективності впровадження інноваційних ігрових та фестивальних психотехнологій.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею, що має логічну структуру, внутрішню змістову єдність і послідовність викладення матеріалу. У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади дослідження, визначено психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту підлітків та здійснено категоріальне розмежування понять «освітнє середовище» та

«освітній простір»; у другому – обґрунтовано трикомпонентну модель простору, що сприятливо впливає на розвиток емоційного інтелекту, та описано потенціал авторських інструментів (програми «Емоційний інтелект», ігрових та фестивальних практик); у третьому – представлено результати констатувального етапу, емпірично перевірено ефективність моделі за допомогою методів математичної статистики та сформовано багаторівневу систему прикладних рекомендацій. Така структура повністю відповідає логіці наукового дослідження: від теоретичного обґрунтування проблеми – до емпіричної діагностики та розроблення практичних рішень.

Робота наочно демонструє вагомий особистий внесок авторки у розробку актуальних проблем сучасної психологічної науки. До фундаментальних результатів, що визначають самостійне значення праці, варто віднести: обґрунтування структурно-функціональної структури освітнього простору закладу освіти, сприятливого для розвитку емоційного інтелекту; модернізацію організаційно-методичних засад формування емоційного інтелекту учнів; розробку інтегративного підходу до діагностики рівнів сформованості емоційного інтелекту в підлітковому віці; поглиблення теоретичного розуміння емоційного інтелекту підлітків як цілісного особистісного утворення; систематизацію ієрархічних рівнів освітнього простору (від мега- до мікрорівня) та визначення зон розподіленої відповідальності суб'єктів освіти щодо формування емоційного інтелекту.

За результатами ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи можна зробити висновок, що вона є самостійним науковим дослідженням, виконаним із дотриманням принципів академічної доброчесності. Використані у роботі наукові положення, ідеї та результати інших авторів мають належне посилання на відповідні джерела. Ознак фальсифікації, фабрикації, академічного плагіату чи некоректного запозичення не виявлено.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і результатів дисертації в опублікованих працях.

Наукові результати дисертаційної роботи висвітлено у 8 наукових публікаціях здобувачки, серед яких: 5 статей у наукових фахових виданнях

України; 3 праці апробаційного характеру, опубліковані за результатами участі у міжнародних науково-практичних конференціях.

Таким чином, наукові результати, викладені в дисертаційній роботі повністю оприлюднені у наукових публікаціях здобувачки, пройшли належну апробацію в науковому середовищі та відповідають чинним вимогам щодо висвітлення основних результатів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Волошин О.О., його високий теоретичний рівень, методологічну обґрунтованість та безперечну практичну цінність, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. У першому розділі роботи, здійснюючи категоріальне розмежування понять «освітнє середовище» та «освітній простір», авторка зазначає, що сутнісною ознакою простору є відсутність емоційних перешкод, що стимулює підлітка до активного життєтворення. Водночас, у контексті сучасних реалій (наслідків пандемії та воєнного стану), які здобувачка справедливо описує в актуальності, повна відсутність емоційних перешкод є практично недосяжною. Було б доцільно детальніше розкрити у тексті роботи, як саме запропонована модель нівелює або трансформує ці неминучі зовнішні «емоційні перешкоди» (стресори) у внутрішній ресурс резильєнтності підлітка.

2. Заслуговує на увагу виявлений у третьому розділі емпіричний факт про те, що міжособистісний емоційний інтелект підлітків (розуміння та управління емоціями інших) дещо переважає над внутрішньособистісним (розуміння та регуляція власних емоційних станів). Зважаючи на підтверджену авторкою гіпотезу, де цілеспрямовані активності (тренінги, ігри) мали найбільший вплив на розвиток емоційного інтелекту, виникає питання: чи не пов'язаний такий дисбаланс саме зі специфікою колективних форм роботи? Бажано було би почути думку здобувачки щодо того, які саме елементи її авторської програми

«Емоційний інтелект» спрямовані на вирівнювання цього балансу та посилення саме внутрішньособистісного контуру саморегуляції.

3. Оцінюючи розроблену авторкою ієрархічну систему рекомендацій, яка охоплює дев'ять стратегічних рівнів (від мега- до мікрорівня), варто відзначити її масштабність та системність. Проте впровадження рекомендацій на глобальному (мега-) чи загальнодержавному (макро-) рівнях потребує тривалого часу та значних ресурсів, що частково виходить за межі компетенцій окремого закладу освіти. У зв'язку з цим виникає потреба уточнити, які саме з дев'яти рівнів рекомендацій є першочерговими та найбільш критичними для негайної імплементації на локальному (мезо-) рівні конкретної школи з метою оперативного реагування на ментальну кризу учнів.

4. У роботі представлено ґрунтовний аналіз праць з яскраво вираженою міждисциплінарністю, який однак, має переважно реферативний характер. Наукова праця О.О. Волошин суттєво виграла би, якби дисертантка доповнила цей аналіз власними висновками та узагальненнями.

Наведені дискусійні положення і зауваження не зменшують вагомості результатів дослідження та загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи О.О. Волошин.

8. Загальний висновок.

Вважаю, що дисертаційна робота Волошин Олени Олександрівни на тему «Вплив освітнього простору на розвиток емоційного інтелекту підлітків» виконана на належному науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому отримано теоретичні, науково-методичні та практичні результати, що в сукупності розв'язують актуальне наукове завдання щодо організації освітнього простору, який сприятливо впливає на розвиток емоційного інтелекту підлітків.

Дисертаційна робота «Вплив освітнього простору на розвиток емоційного інтелекту підлітків» вирізняється актуальністю, науковою новизною, має теоретичне й практичне значення та відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами) «Про

затвердження вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами), а її авторка Волошин Олена Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Марія ШПАК

